

"הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע"

ישעיהו ה', 20

נטע כהן דור-שב

כיצד קרה שהשמאל היה מוכן לשים את מבטחו בארכי-טרוריסט, רוצחם של ילדי מעלות, רוצחו של ליאון קלינגהופר חסר-הישע, שהיה מרותק לכיסא-גלגלים על סיפון ה"אכילה לאורו" האומללה, ומארגנם של איך-ספור מעשי טרור עקובים מדם?

לאנשים המציגים שאלות אלה ברור שההשלמה עם אוסלו ועם "תהליך השלום" היא יותר מאשר משאלת-לב כפשוטה, ויותר מאשר שאיפה לשים קץ למלחמות ולשפיכות-דמים, גם אם אין לזלזל במניעים כאלה. ההשלמה עם אוסלו ועם התהליך הזה כרוכה, מעצם טבעה, בויתור מרצון, בהסתלקות, בהשלמה או בכניעה, ובהשמטת הבסיס לשיבת ציון. מן ההשלמה עם אוסלו משתמעת הודאה שהציונות היתה שגיאה ושעניינו אינו צודק, והיא משקפת תהליכים פתולוגיים חמורים במגזרים רחבים של הציבור היהודי בישראל ומחוצה לה.

רבים גם ציינו שעם ישראל הוא עם קדום השב לביתו, לאחר שחלם על שיבת ציון במשך אלפיים שנה והקים את התנועה הראשונה לשחרור לאומי, היא הציונות, כדי להגשים את החלום הזה. למעשה הוא יכול לטעון, ובצדק, לכתר היותה תנועת השחרור הלאומי המוצלחת הראשונה בהיסטוריה. זהו עם שנלחם חמש מלחמות כדי להדוף אויבים ולשמור על שלמותו, ורבים שאלו אפוא כיצד הגיע עם זה למצב שבו נפל בשבי הרטוריקה של האויב, וכיצד יהיה מוכן להשלים עם חיים במספר גטאות קטנים במולדתו הבלתי-מעוררת?

נשאלת גם השאלה כיצד ייתכן שעם, הנחשב אפילו בעיני מבזיו ושונאיו לעם אינטליגנטי ו"חכם", הרשה לעצמו להיגרר בנתיב האשליות לעבר "שלום" בן-חלוף, ונפל קרבן לאשליה ש"תהליך השלום" יוביל למשהו שונה מאסון? כיצד קרה שהעם הזה עצם את עיניו ואתם את אוזניו לביטויים החוזרים ונשנים של כוונותיו האמיתיות של ערפאת?

א ימוץ הסכמי אוסלו על-ידי השמאל הישראלי, בשנת 1994, הציב חידה ללא פתרון בפני רבים שראו בהסכמים אלה שגיאה גורלית, וב"תהליך השלום" שהחל בעקבותיהם – דרך שתוביל לאסון ולהתפוררות המדינה. אנשים אלה לא יכלו להבין כיצד זה נמצאו ישראלים שהרשו לעצמם להתפתות וללכת בדרך זו. הם הצביעו על העובדה, שאינה שנויה במחלוקת, שהסכמים אלה העניקו לגיטימיות שלא היה לה תקדים לשלטון זר בארץ-ישראל. יתר על כן, בויתור על השליטה במקורות מים חיוניים ובשטחים שולטים, התמסרה ישראל לחסדי ישות זרה והועמדה בסכנה שבדרך הטבע לא היתה עולה כלל על הדעת: היא ניצבת היום מול לועי התותחים של אויב חסר-פשרות, והעניקה לו את הכלים לנתק אותה מהמשאב החיוני ביותר.

מאז, ובייחוד אחרי רצח רבין, החלו גם רבים מאנשי הימין לתמוך בתהליך אוסלו, ולו רק על תנאי, ולו רק כדי להגיע להבנה, ואולי לשלום למראית-עין.

במאמר זה אשתדל לנתח את הגורמים המונחים ביסוד ההשלמה עם מה שקרוי בישראל "תהליך השלום", ומה מונח ביסוד התמיכה שהוא זוכה לה בקרב יהודים בישראל ובחוץ-לארץ כאחת. הסכם אוסלו נרקח בידי שני חובבים צעירים (פונדק והרשפלד), תוך קנוניה עם אינטרסים זרים. נשאלת השאלה: כיצד קרה שההסכם נתקבל בלי פקפוק על-ידי הרוב בשמאל הישראלי, חרף העובדה שהוגידעות רציניים היו מוכיחים בבירור שהסכם פגום כזה אינו יכול להוביל לדבר, אלא לאסון ולפירוקה של המדינה היהודית, ולקצו – למעשה – של החלום היהודי והציוני?

ד"ר נטע כהן דור-שב היא פסיכולוגית קלינית. במהלך עבודתה באוניברסיטת בראילן עסקה בהשלכות הפסיכולוגיות של השואה על הניצולים, תחום שבו הרצתה ופרסמה רבות. נ"ב פרסמה גם בחוברות קודמות של נתיב.

חוסר ביטחון

אם נתבונן בסוגיה זו מזווית-הראייה המתאימה, יסתבר לנו שהלהיטות הזאת להיחפז לעבר דמויות שווא של "שלוש", והנכונות להשלים עם שלום בכל מחיר, נובעות, בחלקן לפחות, מחוסר ביטחון מפעפע ובעל שורשים עמוקים ביותר. חוסר ביטחון גורם לכך שכל מראית-עין של ביטחון, ולו גם במסווה של שלום כוזב (או משיח שקר), נראית מושכת ומצודדת.

לא נותר לנו אפוא אלא לנסות ולהבין מה שורש חוסר הביטחון העמוק הזה! אנו יודעים שהעם היהודי בכללותו, והיהודים כפרטים ברוב חלקי העולם, חיו לא רק בחוסר ביטחון פיזי במובן המעשי, אלא גם בחוסר תחושת הביטחון הנובעת מהיותו של אדם חלק בלתי-נפרד של החברה שבה הוא חי ומשולב. היהודים היו מה שמכונה בעגת הפסיכולוגים והסוציולוגים "שוליים", מבחוץ, עומדים מן הצד, להוציא בישראל בתקופה האחרונה. זו אחת הסיבות, ברמת המקרו, הלאומית, הקהילתית והקבוצתית. יחד עמה, ברמת המיקרו, אפשר לומר שילדים יהודים חסרו במשך דורות רבים את תחושת הביטחון הבסיסי הנרכשת מיחסי אימהות נאותים בשלבים המוקדמים של החיים. תחושת ביטחון כזאת מועברת על-די האם בצורה לא-מילולית וזוכה לחיזוק על-ידי טיפוח וטיפול יציבים ומתמידים, הנובעים מאווירת חמימות וביטחון ומשגשגים בה. זהו הביטחון הבסיסי שקארן הורני מגדירה כדרישה בסיסית לבריאות וליציבות נפשית¹ – "האמון הבסיסי" שאריקסון ראה בו תנאי בליעבור לצמיחה בריאה ורצופה.²

הסיבה לכך היתה שאימהות הנתונות לאיום, הנמלטות מפני הסכנה, שהן עצמן חסרות צרכים בסיסיים, אינן יכולות להעניק ביטחון בסיסי. אימהות שתחושת הביטחון שלהן עצמן שברירית או אינה קיימת כלל, אינן יכולות לשדר תחושה כזאת לילדיהן, וכך הילדים גדלים ללא תחושת ביטחון הדרושה כל כך לפיתוח אישיות בריאה.

חרדה

יש לכך תוצאות, כמובן, מפני שברי שבהעדד ביטחון בסיסי צף גורם חוק נוסף המערער את היכולת להתנגד למצבי עוינות ויריבות: הגורם המחלחל והעמוק של חרדה. דומני שלא תהיה זו טעות לומר שהעם היהודי הוא עם אכול חרדות, חרדות הקשורות בדרך כלל קשר סיבתי לתחושות חוסר הביטחון הנזכרות. חרדות בקשר לביטחון, ולפעמים אף בקשר לעצם ההישרדות.

זאת ועוד. חרדה קשורה בחוסר ודאות – חוסר ודאות ביחס לעתיד וביחס לתוצאות, והיא מחמירה עקב כך. לכן, מכיוון שהיהודים פגיעים במיוחד לחרדות, חוסר הוודאות והערפול הם מצבים קשים מנשוא במיוחד, ולכן הם נדחים לעתים קרובות לקראת פתרון – כל פתרון שהוא – שישים קץ לחוסר הוודאות ויפיג את החרדה בצורה זו או אחרת. יש אפוא אנשים שמבחינתם הוויתור, או הכניעה, הם פתרון מבורך, שבעיניהם לפחות, טוב יותר מהמשך חוסר הוודאות (המחקר שמרסס לאחרונה ושבו נטען כי קיים גורם גנטי המביא לכך שאנשים מסוימים

ניסיון לרדת לעומק התהיות האלה מחייב הכרה בעובדה שהתופעה שלפנינו רחוקה מאוד מדינמיקה בריאה, ושהעם הזה, תעם שלנו, נגע במספר תופעות הרסניות.

הכחשה

התופעה הבולטת ביותר לעין היא השימוש המוגזם והבלתי-הולם במנגנון ההגנה הידוע בשם הכחשה, המוביל להתעלמות מהסכנות האמיתיות הטמונות בתהליך מסוים וגורם לעיוות, למעשה, של המציאות. התכחשות מעין זו מאפשרת לא רק לטפח ציפיות לא-מציאותיות, ולהשליך את הדעות ואת השאיפות של האדם על יריבו, אלא גם לפתח הנחה לא-רציונלית שהאויב יאמץ לעצמו את האמונות ואת הכוונות המושלכות האלה, ושהדברים יתנהלו כמו שהוא, האדם, מקווה – בלי קשר לעובדות או להסתברות.

השימוש המוגזם בהתכחשות משקף שינוי בסיסי במה שאפשר לכנות "האופי הלאומי" הצורני של החברה הישראלית. החברה הזאת התאפיינה אמנם בעבר ביותר ממה שקרוי סגנון "דיבוקי-כפייתי" (למשל: "יקים" ותימנים), אבל דומה שבימינו התפתחה והיתה לחברה שבה רווחות נטיות היסטוריות, על כל המשתמע מהן. טיפוסים היסטוריים מרבים להשתמש בהדחקה, בהתכחשות ובחמיקה מהמציאות: הם נוטים להשתמש בסיסמאות כמו "ייהיה טוב", עצמים עיניהם למציאות ומשמיעים אמירות חסרות יסוד ש"ייהיה בסדר". נטייה זו להכחיש, לחמוק מהמציאות, נמנית, כמובן, עם צורות התגוננות פרימיטיביות יותר. דומה אפוא שישראל הפכה, במידה רבה, לחברה שבה נפוצה התכחשות: אין מקבלים את העובדות כפי שהן, אלא מתעלמים מהן ומכחישים אותן. המציאות מתעוותת אפוא, הדברים אינם כפי שהם נראים, ואין עשים שימוש במידע, אנשים רואים מה שהם רוצים לראות, ורק את זאת.

זהו המנגנון שבכוחו להסביר כיצד ייתכן שערפאת אינו נחשב עוד לטרוריסט העומד בראש כנופיית פושעים, כיצד קורה שאין מאמינים לקריאותיו החוזרות ונשנות לגיהאד ואומרים שהן לא אמיתיות, שהוא לא בדיוק מתכוון אליהן, ושהוא "באמת" רוצה בשלום. את דברי הרבה שלו מתרצים כאילו נאמרו לצריכה פנימית בלבד, ומתעלמים מהכנותיו למלחמה ולמעשי חתרנות. זהו המנגנון שבאמצעותו מוצגת ישראל, ולא ערפאת, כאשמה, כמי שאינה מקיימת את "ההסכם", ולא עומדת בדיבורה.

אין עיוור יותר ממי שאינו רוצה לראות. אמרה זו משקפת, בלשון ההדיוטות, את השימוש בהתכחשות כמנגנון הגנה, מנגנון המאפשר תפיסה בררנית – לראות רק מה שרוצים לראות, ולהתכחש לעובדות לא נעימות ולחמוק מהן.

אולם הכחשה היא ביסודה שלילת המציאות, ואין בכוחה להסביר, כשלעצמה, את המניעים ואת המאפיינים הגורמים לתופעות התחמקות כאלה.

¹ Homey, Karen, *Neurotic Personality of Our Time* (New York: Norton, 1937).

² Erikson, E., *Childhood and Society* (New York: Norton, 1950).

נטים מראש לחרדה שכיחה יותר, אינו שולל את האמור לעיל. עם זאת, יכול להיות שאם אכן יתברר שגן כזה נפוץ בקרב יהודים, הוא רק יחריף את הבעיה).

חוסר ביטחון אינו בעיה תוך-אישית גרידא, מפני שלרוב הוא בא לידי ביטוי כחוסר ביטחון עצמי, דהיינו: חוסר ביטחון בולט לעין דיו כדי להזיק לאדם במגעיו עם אנשים אחרים בזירה הבינלאומית.

עם ישראל הוא אמנם עם עתיק, אבל הוא אומה חדשה יחסית. אך מכיוון שלידתה המחודשת היתה מלווה, במובן מסוים, ב"מיילדות" בדמות חבר הלאומים והאומות המאוחדות, מדינת ישראל עדיין לא רכשה לעצמה את המעמד שההיסטוריה ויכולתה היו אמורים להעניק לה, למרות היצירתיות והעצמה הצבאית שלה. עם ישראל הוא עם שאין דומה לו בדברים החשובים באמת: במוסר, ביצירתיות ובתרומה למין האנושי. עם בעל היסטוריה ארוכה וגאה. עם שיש לו דת מונותאיסטית משולבת שהעניק לעולם את האמונה באל אחד. אין מי שישווה לישראל בהיסטוריה של ערכים, של משפט ושל עמדות מוסריות: זוהי למעשה האומה שהשכיחה את העולם בתחומים אלה.

אולם לאחר שעם ישראל נדחה, נשנא, אוים, גורש, הוטרד, נרדף ונטבח, לא עלה בידו לפתח ביטחון עצמי. דומה שישראל אינה מסוגלת לתבוע את ההכרה ואת המעמד המגיעים לה בזכות תרומתה לעולם. אין בכוחה לנצל את עצמתה ואת היצירתיות שלה למטרותיה. ישראל נתנה לעולם רבות אך היא מקבלת מעט מאוד בתמורה. תורמת רבות למין האנושי, אך נסבלת רק בקושי.

מדענים יהודיים ישראלים (ולא ישראלים) ניצבים בחוד החנית של המחקרים והגילויים המדעיים, ובכל זאת לא הצליחו לנצל את ההישגים שהצליחתם יכלה להעניק להם במושגים כספיים או במושגי יוקרה. גם את זאת אפשר לייחס לחוסר ביטחון עצמי.

חוסר הביטחון העצמי הוא, לדעתי, גם פועל-יוצא של עכבה פתולוגית למדי ביחס לשימוש בכוח ובתוקפנות, שנעסוק בה בהמשך. חשוב להדגיש שהביטחון העצמי שהיה צריך להתפתח, מדרך הטבע, בעקבות הכישרונות, היצירתיות והעצמה הצבאית המוכחים של ישראל, נפגע ומתערער בגלל העכבה המוכרת היטב (והנפוצה) בקשר לשימוש בהם.

אפשר לטעון שביטחון ודעתנות, הצומחים בדרך כלל מעצמה ומכישרון, מתגדפים כלא היו עקב חוסר נכונות להשתמש בהם, אלא במקרים של סכנה חמורה או אסון ממשמש ובא. אבל למרבה האירוניה, גישה מעין זו אינה מחזקת את תחושת הביטחון ואת הביטחון העצמי. אדרבא, היא מזמינה מצב של סכנה ממשמשת ובאה, וגורמת לכך שמאבדים את כל מה שאפשר לאבד עוד לפני שמגיעים אל סף המשבר.

תלות

חוסר ביטחון וחוסר ביטחון עצמי מובילים, מטבע הדברים למצב של תלות, ברמה הלאומית לא פחות מאשר ברמה האישית. ישראל נוטה להישען, להיות תלויה, להרשות התערבות ולחפש נותני חסות. הרצף של

תלות-איתלות הוא אחד ההיבטים המרכזיים ביותר בתחום הפסיכולוגיה של הפרט, ומקומו אינו חשוב או מרכזי פחות גם בתחום היחסים הבינלאומיים, והשניים תלויים זה בזה. העם בישראל התרגל להיתלות במגנים, בפטרונים ב"ידידים" (שום אומה אחרת אינה מדברת על "ידידים" בצורה שבה מדברים בישראל על "ידידי ישראל"). אבל את מחיר התלות משלמים, לצערנו, במטבע של אבדן הכבוד: אבדן כבוד עצמי ואבדן כבוד מצד אחרים. איראפשר להגוים בהדגשת העובדה שאפילו "ידידים" מכבדים רק את מי שנשארים גאים ועצמאיים, עומדים על דעתם ועל זכויותיהם ותובעים הכרה ושוויון.

אלא שבמקום שישראל תכתוב את הטון, תגיש דרישות ותציב תנאים, במקום אפילו רק להגיש דרישות, היא מרשה לעצמה להיסחף למצב של תלות ושל מתחנת ומבקשת, במובן זה שהיא מצפה מה"פטרונים" שלה לדאוג לה ולאינטרסים שלה. למרבה הצער, ישראל התרגלה לפטרונות כזאת או אחרת – פטרונות של הברון רוטשילד, של מעצמות המערב, של יהודי הגולה ובוודאי שלא האחרונה שבין הפטרונים היא ארצות-הברית, וכל זה הולך בעקבותיו נטייה לפסיביות.

פסיביות

פסיביות היא שהיתה אחראית להחמרה נוספת של האסונות שניחתו על העם היהודי הן בישראל והן בגלות – פסיביות הגורמת לעם הזה להימנע מפעולה, גם כשהסכנה ניצבת בפתח. הפסיביות היא שגרמה לכך שרבים חיכו זמן רב מדי גם כשאפשר היה עדיין להימלט ממכונת המוות של היטלר, או מאירן של חומייני, או לפעול בהצלחה כדי לסכל את תהליך אוסלו.

לכך קשור גורם נוסף שאינו ייחודי ליהודים. הכוונה היא לשיתוק הכללי התוקף אדם נוכח סכנה מתקרבת, מעין תמיהה מתוך קיפאון וחוסר-מעש, כמו במקרה של אדם הנתקל בנחש העומד להכישו, או כמו הדמויות המרכזיות המפורסמות ב"גן הדובדבנים" של ציכוב.

עם זאת, גורם בלעדי יותר ליהודים הוא "לצפות לגרוע ביותר". למרבה הצער, העם היהודי – כעם וכיחידים – הורגל לצפות לגרוע ביותר, ואסון נעשה לתופעה נורמטיבית וצפויה. ואין זה רק בגלל הניסיון ההיסטורי, אלא גם בגלל האיום המתמיד, הגורם לכך שנדמה תמיד כי האסון מחכה מעבר לפינה. משום כך, ובגלל הכישלון במניעת אסונות בעבר, התרגל העם לחכות "לאסון הבא", מתוך תקווה שזה יימנע איכשהו, בעיקר על-ידי אצבע אלוהים.

אין ספק שההשלמה עם הגורל הצפוי והבלתי-ימנע היא גישה נפוצה ומובנת בעמים פרימיטיביים, אבל בעמים מודרניים ומתוחכמים כמו העם היהודי, על עצמתו הצבאית, קשריו הבינלאומיים ותעוזתו הטכנולוגית, זוהי תופעה מפתיעה, שאינה במקומה. אפשר אמנם להבין את האמונה באלוהים ובאצבע אלוהים, אבל יהודים חונכו לא לסמוך על נסים, ושאדם חייב "לעשות" (כל שביכולתו), ואלוהים יביא את הישועה.

הסבר נוסף לחוסר מעש זה הוא ההתקפות הבלתי-פוסקות במשך שנים ארוכות על הזהות, על האמונה ועל הלגיטימיות היהודיות, שהניעו רבים לפקפק בזכויותיהם

הגולה והמולדת

ומה שחוסר השורשים ותחושת הזרות הללו, הנובעים מהיות היהודי אורח נצחי, הניעו רבים מאלה שמצאו את עצמם באזור ערבי בעיקרו על פני כדור-הארץ, להשליך על "העולם הערבי" חלק מהעמדות ומהיחס שפותחו בעבר כלפי מדינות מארחות אחרות, ולחפש גם כאן מקובלות וסובלנות. הם מחפשים אפוא סבילות במקום לעמוד על "זכות הקיום" שלהם. עמדות וגישות שנרכשו במרוצת 2000 שנות גלות והועתקו עכשיו אל זירת הבית והמולדת, אינן ניתנות לעקירה ולמחיקה בקלות.

יש יהודים וישראלים רבים שעדיין לא למדו ולא חשו – כמו צמח הירדופוני, חסר שורשים – שהם הגיעו סוף סוף הביתה. הם עדיין מציצים מעבר לכתפם, פוזלים אל הגלות, כשם שדור המדבר התגעגע אל סירי הבשר של מצרים. הם צריכים עדיין ללמוד לשכוח את התחנות הרבות לאורך הדרך, ולהתעלם מפיתוייהם של חופי נכר, ועליהם לעשות כל מה שדרוש כדי לשמור את מולדתם לעצמם. מי שיהיה חסר שורשים ולא יגלה מחויבות לבית ולמולדת, נגזר עליו שיחיה חיי סבל נצחיים ויסבול מקללת נצח.

באנתולוגיות אחדות נכלל שיר, פרי עטו של הפורה במשוררים – "אלמוני", שהרלוונטיות שלו בולטת מיד לעין, והמסר שלו חריף ביותר:

היש כבוי נשמה שמעולם לא אמר לעצמו:

"זו מולדתי, ארצי שלי?"

היש מי שלבו לא יקד בקרבו כשפסע בביתו

אחרי שובו משוט בשדות לא לו?

אם יש כזה, היטב ציינוהו,

שירת חוצות לא תרון למענו.

תהי אשר תהי תהילתו, יגאה כאשר יגאה שמו,

יצמח עושרו ככל שתאבה נפשו –

על אף תהילתו, עצמתו וממונו,

האומלל, המכונס כולו בתוך עצמו,

יחיה אמנם, אך בכפל מוות יאבד שמו,

ויצלול אל תהום הנשייה ממנה הגיח

באין סופד, באין מכבד ובאין משחית.

חוסר השורשים, הבית, וההשתייכות, חוסר הזהות, הגאווה והקשר לאדמה, כל אלה גרמו לכך שיהודים רבים יישארו כמו בגלות, ויתנהגו כאילו הם עדיין בגלות, גם כשהם בביתם, כאילו נדונו לגלות נצח.

אגב, מעניין לציין שדוברי השמאל נאבקו נמרצות במשך שנים ברעיון שאדמה ושטח דרושים לקיום היהודי ולקיום היהדות, והתנגדו לו בתקיפות. הם דגלו ברעיון היהדות הפילוסופית, מעין הומניזם, יהדות שהתערטלה מזהותה הלאומית, הטריטוריאלית ואפילו הדתית. הם נהגו כך לא רק מפני שתיאוריה כזאת מצדיקה את הישארותם בכל חור נידח ונוח שבו הם מוצאים את עצמם בקנה ובארצות-הברית. תיאוריה זו מועלית על נס מפני שהיא מסייעת להם לדחות את תביעתו של העם היהודי לשחרור מלא וסופי של מולדתו, תביעה שאינה נוחה להם, ושהשגאה העצמית שלהם אינה מרשה להם להעלותה (על כך בהמשך). לא זה המקום לעסוק בתורה "האידיאולוגית" של הסוציאליסטים

הבסיסיות, ואפילו בזכותם להתקיים. וכך הם מנועים מלחזור להגשמת האינטרסים שלהם, ומתייראים לדאוג לרווחתם.

הפסיביות נפוצה מכל עבר, למרות שזו אומה הידועה בחדשנותה, בחוצפתה ובהצלחותיה כנגד כל הסיכויים. יש בה מגזרים שהיו או נעשו פסיביים ותלויים, שאינם מסוגלים לקחת את ענייניהם בידיהם, מפני שהם משוכנעים שלא יצליחו לשנות דבר. עובדה זו קשורה למה שקרוי במינוח הפסיכולוגי האקדמי, "חוסר-אונים נרכשי"³. הכוונה לחוסר-האונים ולפסיביות המתפתחים כאשר אדם מתרגל לא לנסות, לא להשתדל ולא לפעול אחרי שתקל פעמים מספר בתסכול ובכישלון, מפני שהוא מגיע לתחושה שאין לו סיכוי להצליח.

גורם רלוונטי, עמוק ומוגדר יותר, התורם לנכונותם הפתולוגית של אזרחים רבים בישראל למסור את מולדתם לידי אויב, נובע מאותו הגורם ממש שהביא לשיבת ציון ולשחרור המולדת, דהיינו: חויית הגלות, השנים הארוכות של עקירה מהשורש, דורות של אנשים "מבחוץ". "היהודי הנוודי", שהגיע סוף סוף אל ביתו, סובל עדיין מחוסר שורשים, ומחוסר תחושת ההשתייכות למקום מסוים. ישנם, כמובן, רבים בארץ שבשבים ישראל היא ארצם, מקום לידתם, מולדתם (פשוטו כמשמעו או לא כפשוטו), וארץ אבותיהם, ללא ערער והרהור. הם מעורים בארץ ומגלים מחויבות כלפיה, אינם סובלים מדו-ערכיות בקשר להימצאם כאן, אינם כמהים לשדות ירוקים יותר, אינם מתגעגעים לגלות, אינם נוהים אחרי ערכי כזב ואלוהים זרים, ואינם חשים כתיירים, כמבקרים או כמשקיפים מהצד.

אך מולם ניצבים רבים שנשארו ביסודם "חסרי בית", צפים, חסרי שורשים, החסרים אפילו את היכולת להתקשר למקום ולהכות שורשים, ושבעיניהם להיות ישראלי הוא דבר מקרי גרידא. רבים, שהיו מעדיפים למצוא את עצמם בארצות-הברית או אפילו באוסטרליה. מסירותם ומחויבותם למולדת אינם בלתי מותנים, זהותם כיהודים רופפת וקלושה, ואפילו זהותם כישראלים אינה זהות הגאה והבלתי מעורערת ש"שיבת ציון" נועדה לטפח. הם אמנם יסתייגו מההשוואה לתמונות האמיתיות והדמיוניות של "היהודי הנוודי", אבל הם הטמיעו בעצמם את התכונות האלה עד שאין הם יכולים עוד להיות שום דבר אחר. במובן זה אין הם שונים בהרבה מאחיהם היהודים שהעדיפו להישאר בגולה.

אין חולקים שהעם היהודי נדד, ניתק שורשים לעתים תכופות, ופעם אחר פעם מצא את עצמו נסבל, במקרה הטוב, כאורח שנטה ללון במדינה מארחת כלשהי. גישה זו הקלה על אי הכאת שורשים, על אי קבלת מחויבות ועל אי הזהות. עם שחי כמו עובר-אורח ו"אורח", שהיה נתון לחסדי מארחיו ושתפס מקום בשולי החברה, אינו עם שיכה שורשים, שישתקע ושיגלה מחויבות על נקלה, ויכריז "זהו זה", למרות החלום.

היהודים למדו לחיות על מוחם וחכמתם, לרצות את השלטונות ולשרת אותם, להפוך את עצמם לבעלי ערך, ואולי אף לאנשים שאי-אפשר בלעדיהם, אבל למרות זאת אפשר היה תמיד לוותר עליהם, ואכן גם ויתרו עליהם במקרים רבים.

³ בנושא זה עסקתי בארץ-כות"מ במאמרי "ישר" אל בסד השמאלנות – עיונים בפתולוגיה", נתיב 2/95, עמ' 31.

ושל שיטות אחרות השוללות את זכויות היהודים, וגם לא באינטרסים המוקנים הכרוכים בהן. יהודים אלה אינם רוצים להיות במצב שבו יהיה עליהם לתבוע את זכויותיהם ולתפוס את המקום הראוי להם במשפחת האומות. הם אינם רוצים להיות הגורמים שיעוררו תגובות שליליות ואינם רוצים לעורר סכסוכים. הם אינם רוצים להכות גלים או לזעזע את הסירה. הם רוצים לשמור על פרופיל נמוך. חשוב להם להיות מקובלים בחברה, רצויים ואהובים. הרצון להיות נחמדים, אהובים ומקובלים הוא גורם נוסף, שאין הכרח לנתחו, המוביל למה שאני מכנה – בהעדר מונח מתוחכם יותר – תסביך "הילד הטוב".

"הילד הטוב"

ילד הטוב" הוא בדרך כלל ילד שלא נהנה מאהבה מספקת ולכן הוא מחפש אותה, ומציית כדי לזכות באהבה ולהיות מקובל, וגם כדי לא להיענש. יכול להיות שהוא גדל במקום שבו האהבה היתה מותנית בהכנעה ובצייתנות. כל מעשה שלו צריך להישקל אפוא לאור תוצאותיו האפשריות, ובייחוד למול הסיכוי של תגובה שלילית. המטרה היא להשיג שבח ולמנוע ביקורת. גישה זו בולטת, למשל, כאשר עיתונאים ואנשי תקשורת ישראלים שואלים דיפלומטים זרים מה הם יעשו אם ישראל תעשה X, כלומר: הם מזמינים למעשה עיצומים. ייתכן שאין זה מפתיע שבני אומה שהיתה שנואה ומבוזה, דחויה ומושמצת במשך זמן רב כל כך, שואפים להשיג מראית-עין של אישור וקבלה, גם במחיר כניעה וצייתנות, אבל אין ספק שתופעה זו משקפת תהליך לא בריא.

תחושת האשמה היהודית

ש וס דיון בגורמים הפתולוגיים השזורים כיום באופי הלאומי היהודי לא יהיה שלם ללא מבט נוקב במה שקרוי "תחושת האשמה היהודית" – תחושת האשמה שמילאה, ועדיין ממלאת, תפקיד מרכזי במספר מובנים:

ראשית, מנקודת-ראות גלובלית, יהיה זה נכון לומר שהעם היהודי פיתח מידה רבה של "תרבות של אשמה", שבמסגרתה ההתנהגות מבוקרת על-ידי גירוי של תחושת אשמה, ולא דווקא על-ידי בושה או אמצעים פיזיים. אולם על אשמה אפשר לכפר רק בעונש. תחושת האשמה מעוררת אפוא צורך בענישה עצמית, בביקורת עצמית ואפילו בהרס עצמי, חרף העובדה שהרדיפות והאסונות שניחתו על העם היהודי היו צריכים להביא לכך שהעם יראה את עצמו כמי שנענש כבר דיו, עד כדי לספק את המצפון הרודני ביותר. ייתכן שנטיות אלה הן ראשית ההסבר להשלמה עם התהליך שהחל באוסלו.

באלו דרכים מפתחים ומטפחים תחושת "אשמה"? ראשית, ובצורה הבסיסית ביותר, הנטייה לתחושת אשמה היא פועל-יוצא של מצפון חזק ותחושת מוסריות עזה, והיא קשורה מטבע הדברים לסגנון אישיות מסוים. כפי שכבר צוין לעיל, דפוסי חינוך הילד היהודי הטיפוסיים וגורמי

התרבות היהודיים הבסיסיים סייעו במשך דורות רבים להתפתחות סגנון אישיות מסוג זה (דיבוקי-כפיית). אלה היו והנם האנשים שאינם עושים עוול בגלל קוד פנימי, ערכי מוסר מופנמים, ובגלל מנגנון שיקנה להם הרגשה רעה (תחושת אשמה) אם יפעלו בניגוד לאמות-המידה שלהם. אפשר להוסיף לכך את הדגש המסורתי על הימנעות מחטא ועל עשיית דברים כהלכתם, ואת הדגש הפולחני על אשמתנו ועל אחריותנו לצרות שבו עלינו: "מפני חטאותינו גלינו מארצנו", וכן הוידוי: "אשמנו, בגדנו, גזלנו, וכו'", שאינו רק אחד ההיבטים המרכזיים של תפילות ה"עמידה" ביום כיפור, אלא גם חלק מתפילת השחרית של רבים.

האם היהודייה המסורתית שהזירה את בנה שעליו לציית, בהדגישה עד כמה סבלה למענו: הביאה אותו לעולם, גידלה אותו וכו' וכו'. האם, שרואה את בנה עושה מעשה רע ואומרת "אתה הורג אותי", או: "תראה מה אתה עושה לאבא שלך", הן כולן דוגמאות מוכרות הפורטות על תחושת האשמה ומטפחות אותה.

ואם לא די בכל זה, הרי בעיני העם היהודי בימינו תחושת האשמה היא יותר מתופעה היסטורית, חברתית-תרבותית. כפי שכבר כתבתי בהזדמנות קודמת,⁴ מאז השואה נחרתו על פרצופה של תחושת האשמה היהודית שני קמטים חדשים, והעם היהודי החל לשאת על גבו תחושת אשמה קשה מנשוא. תיאוריית האיוון מלמדת אותנו שבני-אדם מחפשים לעצמם איוון הכרני (קוגניטיבי), או הולמות. כשהעניינים יגיעים אצל מאן דהו, איננו יכולים להתעלם מהמחשבה שאולי "זה הגיע לוי". אולי הוא ראוי לעונש, מפני שאנחנו לא מרשים לעצמנו להניח שעולם מסודר מתנהל בצורה שרירותית. לכן אנו מתייחסים אל אנשים בני-מזל כאנשים ראויים לכך, "טובים", ולסובלים – כאל אנשים ש"נענשו", וכנראה היו ראויים לעונשם. לניתוח כזה יש השלכות חמורות בדור שאחרי השואה: רבים בעולם, ובייחוד אלה שנטו לחשוב כך מלכתחילה, ראו בשואה עונש ראוי ליהודי הכופר, "עונש" שתמך בדעות הקדומות שלהם והוכיח שהם "צדקו" תמיד, ושהיהודי היה באמת רע מטבעו. דומה שגם העם היהודי נגוע בתהליך "מאזן" כזה. החוויות האיומות של השואה הובילו לתחושה הסמויה, שלא באה בהכרח לידי ביטוי, שהיהודים נענשו כנראה על-ידי אלוהים בגלל חטאים לא ידועים ולא מוסברים כלשהם.

סיבה נוספת לאשמה, מעבר לאמור לעיל, היא תהליך האיוון שאחרי השואה. היתה זו שגיאה חמורה מצד אומות העולם, וישראל ביניהן, לאפשר את טיהורה של גרמניה ואת השתלבותה מחדש במשפחת האדם. כשחדלנו להאשים את הגרמנים, וכשלא המשכנו להטיל עליהם ועל בעלי-בריתם את מלוא כובד האשמה של השואה, אפשרנו לתחושת האשמה המקננת בתוך המערכת – תחושה שאיננה מתנדפת מאליה ויש לייחס אותה לזולת כלשהו – לפנות גם לעבר היהודים עצמם, ולו גם בצורה חלקית בלבד. יתר על כן, תחושת אשמה קשורה, כאמור, קשר הדוק עם ביטוי חמור נוסף, והוא עכבה פתולוגית מפני שימוש בתוקפנות, בכוח או בעצמה. זוהי רתיעה מפני פעולה תקיפה אפילו להגנה עצמית – והיא נובעת במידה רבה מתחושות אשמה, ואף הולכת ומחמירה בגללן. גם עכבה זו נובעת, בחלקה, מן ההיסטוריה הארוכה של העם היהודי

⁴ "קללת הדורות של היטלר – התהיה ממארת!" נתיב 3/96, עמ' 36.

קרבן של תוקפנות. וכך, למרבה האירוניה, אויבי העם היהודי הם שמפיקים בסופו של דבר תועלת מסבלו, מפני שהעם היהודי היה קרבן במשך זמן רב כל כך, עד שנוח לו יותר להיות קרבן סביל מאשר מפעיל כוח, ולו גם מוצדק. לכך יש להוסיף כמובן את הגינוי הנפוץ לתוקפנות, את הצגת השימוש בכוח, ואפילו המוצדקת, כדבר רע ובלתי מקובל (לפחות מצד ישראל). וכך היה תפקידו של הקרבן דבר ידוע ומוכר, ואפילו נוח, ותפקידו של התוקפן – זר ובלתי מקובל.

דומה שנשכח אפילו הכלל הישן-נושן של ר' עקיבא, הקובע כי גם בין שני חברים "חייד קודמים לחיי חברך"⁵, הווי אומר, כאשר הבררה היא בין מות השניים למות האחד, חייד קודמים. האין זה קל וחומר כשמדובר באויב? דומה שנשתכח גם הכלל "הבא להרגך, השכם להרגו"⁶.

עכבה זו בפני תוקפנות גוררת בעקבותיה תוצאות חמורות, לפרט ולעם – כגוף מדיני – כאחת. תוקפנות אינה נעלמת מאליה, ודחפים תוקפניים הם חלק מההוויה האנושית. במקרה של ישראל, דחפים אלה ניזונים מתסכול, מפגיעות, מביזוי ומחוסר הגינות מתמידים. תוקפנות, כמו הצטברות של קיטור, או של מים, מחפשת מוצא, והיא חייבת למצוא לעצמה פורקן וביטוי. במצב שבו התוקפנות נחשבת למעשה לא לגיטימי, ובייחוד כשהיא אסורה כלפי מקור התסכול ומעורר הכעס (האויב), לא נותר לה אלא להתפרץ כלפי מה שנשאר כמטרה לגיטימית – האני של האדם עצמו, ושל בני עמו.

הכעס אינו נעלם אפוא, והוא מופנה לעבר שער לעזאזל נוח, או שהוא מופנה, בסופו של דבר, כנגד הכועס עצמו. הכעס והתוקפנות הכבושים, הניזונים מתסכול מתמשך, שאינם מורשים לפנות לעבר מקור התסכול ומנועים מביטוי לגיטימי, מופנים כלפי עמו של האדם, כלפי האינטרסים שלו וכלפיו עצמו.

המהומות שפרצו בשנה שעברה סביב פתיחתה של מנהרת החשמונאים בירושלים, סמוך לכותל המערבי, הם דוגמה טובה לעניין זה. המנהרה עצמה קיימת כבר מאות שנים, והיא נוקתה והיתה בשימוש זמן מה. כול מה שנעשה בזמן פתיחתה היה, למעשה, פריצת היציאה האחורית. העובדה שהערבים נזקקו היתה מובנת, והעובדה שאומות העולם – ואפילו ארצות-הברית – גינו את ישראל מבלי לטרוח כלל לברר את העובדות, לא היתה דבר יוצא-דופן. אבל העובדה שאזרחי ישראל האשימו את ממשלתם על מעשה נכון ביסודו, שהיה בסמכותה המוחלטת, שיקפה את הנטייה הפתולוגית להפנות את האשמה לעבר עצמו.

טיפוסית עוד יותר לגישה הפתולוגית היתה הביקורת שהממשלה, כלומר, נתניהו, לא נועץ בערפאת (כך!), ולא נועץ בווקף המוסלמי, כאילו שכל ממשלה עצמאית המכבדת את עצמה היתה חייבת לנהוג כך. בשלב זה מן הראוי לומר שאנו עדים כאן לקצה הקרחון של תהליך מסוכן מאוד שיתואר להלן, דהיינו: הזדהות עם התוקפן.

הזדהות עם התוקפן

הזדהות עם התוקפן היא התהליך הממאיר ביותר מבין התהליכים הדינמיים הפורקים את נשקו של היהודי ושל הישראלי מול אויבו. כשאדם מבקש

לעצמו ביטחון על-ידי שימוש במנגנון ההגנה של הזדהות עם האויב, ועל-ידי הפנמת הדיבות וההאשמות המוטחות בו, הוא מאבד את נקודת המשען של הזדהות שלו, וסופו שהוא מזדהה עם המטרות של האויב התוקפן ועם כוונותיו על חשבון ביטחונו ורווחתו הוא, ועל חשבון זהותו. דינמיקה זו, של הזדהות עם התוקפן, שהיא שהובילה רבים בישראל של ימינו (כמו למשל, יעל דיין, תמר גוזינסקי, אורי אבנרי, ענת מאור ודליה רביקוביץ'), להתלהב מהתקדמותו של האויב, לעלוז על הישגיו ולהריע להגשמת מטרותיו ותכניותיו.

הכעס והתוקפנות כלפי האויב מדוכאים, מוכחשים ומודחקים. האויב הוא עכשיו ידיד מכובד, מטרותיו לגיטימיות, והגשמת שאיפותיו הופכת למטרה נערצת על הקרבן.

אלא שהזדהות מעין זו עם התוקפן כרוכה גם בהשלכה, והיא פועל-יוצא של צירוף השתיים. תהליך זה הוא שמאפשר לנו להבין את הסובלנות של הישראלים כלפי השתוללות הלאומנות והגזענות מצד הערבים, כלפי התובענות המבישה והמופרכת שלהם, וכלפי האלימות והטרור שהערבים נוקטים נגדם. יש בכוחה של הזדהות זו גם להסביר את "ההנאה" האווילית שנמרחת על פרצופים רבים למראהו של ערפאת הנכנס לעזה וליריחו, ואת ההתלהבות שבה תבעו לוותר על חברון. הזדהות עם האויב הניעה אנשים מבוגרים ומכובדים רבים, צאצאי משפחות שנטבחו במאורעות תרפ"ט בחברון, לפרסם קריאה לוותר על חברון, להפקיר את נחלת אבותיהם-אבותינו, והכול בשירות ההקרבה העצמית הפתולוגית, העטופה באינטרסים, לכאורה, של מה שמכונה "תהליך השלום"⁷.

זוהי דוגמה מובהקת לא רק להזדהות עם התוקפן, הממששת קודם כל לשיכון חרדות, אלא שבשילוב עם ההשלכה, היא מסייעת להגשים אהדדי את כל השאיפות שהאדם עצמו חדל לרצות בהן, בגלל עכבות מעוותות של האגו, ובגלל מצפון לא-רציונלי ומוטעה. הלאומיות והפטריטיזם היהודיים והישראליים נתפסים כדבר רע וגזעני, ולפיכך הם נדחים ומושלכים על הזולת. הלאומנות והשוביניזם הערביים מתקבלים על הדעת ומקובלים, ואחר כך נהנים מהם אהדדי. "זכויות" הערבים נחשבות ל"צודקות", ושני הצדדים נהנים מהדרישה להגשמתן.

מאז תחילת "אוסלו" היינו עדים להופעות תוזרות ונשונות של אמצעי התגוננות זה, ולביטויים חוזרים ונשנים של מנגנון זה בפעולתו. היו ישראלים שהתלהבו מכניסתו של ערפאת ליריחו, ואילו אהוד יערי זכה לביקורת נוקבת מפני שדיווח כי הערבים עצמם אינם מתלהבים כל כך מהמהלך. המזעזעים ביותר, כמובן, היו המעשים הקיצוניים, הפתולוגיים, כמו התנהגותה של חייב ענת מאור ממרצ, שהתעטפה בדגל אשיף,⁸ הנשיקות שהעניק חייב בנימין בן-אליעזר (פואד) מהעבודה לערפאת, והצהרותיה של המשררת דליה רביקוביץ' כי "ערפאת חזר עכשיו לנחלת אבותיו". נטייה זו הובאה לאחורונה לשיא האבסורד כאשר "קבוצות שלום" בחרו בכ"ט בנובמבר (יום החלטת החלוקה של האו"ם) כדי לפרסם

בהארץ מודעה הקוראת להקמת מדינה פלשתינאית. אנשים אלה מדכאים, מכחישים ומדחיקים אפוא את כעסם ואת תוקפנותם כלפי האויב. האויב נעשה ידיד

⁵ בבא מציעא ס"ב, ע"א.

⁶ סנהדרין ע"ב, ע"א.

⁷ ראה, למשל, את המודע עה בתשלום שפורסמה בהארץ ב-22 בנובמבר 1996.

⁸ והצטלמה עם תמונתו של ערפאת בידיה ביום 14.9.93, עם כניסת אשיף ליריחו: נת"ב 2/94, על עמוד השער, ובגמ' 11 (המערכת).

מכובד, מטרותיו הפכו לגיטימיות, והגשמת חלומותיו ושאפותיו הלאומיות היו למטרותיהם. במקרה של יהודי ישראל, ההזדהות עם התקופן פירושה הזדהות עם האויב האמיתי – ערפאת.

דוגמה שהיתה יכולה להיות משעשעת, לולא היתה עצובה כל כך, אבל שאין מובהקת ממנה, היתה משאל שנערך בקשר לפופולריות של הבובות השונות המופיעות בתכנית ה"חוצופים": הבובה של ערפאת זכתה במקום הראשון... זה מזכיר לנו את הניסוי המפורסם שערך קלרק, ובו מצא שילדים שחורים הפנימו דעות קדומות של לבנים עד כדי כך שהחלו להעדיף בובות לבנות על פני בובות שחורות, ולהזדהות אתן.

אנו רואים אפוא שתוקפנותו של היהודי, ואפילו דעתנותו, מעוכבות, נדחות ומושלכות על הזולת. תוקפנותם של הערבים נסבלת, ומתרצים אותה כתגובה ל"כיבוש" ול"דיכוי" היהודי. הכוונה היא כמובן לדיכוי בידי אלה שהיו עתה ל"אויב", ושכלפיהם מופנית עכשיו התוקפנות – הימני, "המתנחל" הציוני-עדיין, השנוא והמושמצ, מפני שהוא מעז להיות הוא עצמו, מעז לעמוד על זכויותיו גם עכשיו, מעז להיאבק על ארצו, על קיומו, על האגו שלו ועל עצמיותו.

"המתנחל" הופך אפוא למטרה כ"אויב" שאין בלתו, עד כדי כך שחיל אחד אמר לאם עבריה ביהודה: "הייתי מעדיף לשמור על משאית הזבל ולא על הילדים שלך".⁹ המתנחלים נתכבדו גם בכינויים ובתיאורים שהיו עושים חסד עם **דד שטיימר**. דן תדמור כתב, למשל (זמן רב לפני רצח רבין) כך:

מתנחל, מתהדר ביעוץ ובמעיל חורף כחול רגיל, שרידי רוק ופירורי לחם תקועים בזקנו הפרוע, ולידו... אשתו המתנחלת, בעיצומו של המשגל הלאומי שלה, כשתינוקות נושרים בזה אחר זה מרחמה בעוד היא מדברת בהתלהבות על זכות האבות שלה... אידיוטית צרנית ומגמגמת...¹⁰

ו"פרופסור" אחד, המתמחה בגרמניה ובעניינים גרמניים, וכנראה גם מזדהה אתם, קבע (מבלי שאונה לו כל רע), כי "מגור שלם בחברה הישראלית הוא העתק של הנאצים. הביטו על ילדי חברון. הם בדיוק כמו היהיטלר יוגנדי" (כך!).¹¹

הזדהות זו עם האויב היא, כפי שצוין לעיל, ממאירה ביותר, הן משום שהיא מובילה להעלאת האינטרסים של האויב על נס, והן בגלל ההתכחשות לעצם מעצמד ולהשמצתו, ועוד יותר – מפני שהיא מטמינה ומטפחת פצצת זמן פנימית, העלולה להביא אנשים בסופו של דבר להרס עצמי, כלומר, לשנאה עצמית יהודית. אפשר לומר שמגפת השנאה העצמית היהודית מסוכנת להמשך קיומו של העם היהודי יותר מכל איום חיצוני.

זהו המצב לאשורו לא רק מפני שיהודים שונאי-עצמם נהפכים לגיס חמישי בתוך עצמם. זהו גיס חמישי המסתייג מהזהות, מהתרבות, מהמסורת וממולדתו היהודית, ומעדיף להעלות על נס ולשבח את אלה של גורמי חוץ (אוהדים ואנטישמיים כאחד) ושל האויב, ופועל בניגוד לאינטרס היהודי, ומפני ששנאה עצמית זו מעוררת מעגל

קסמים העלול להוביל לאסון ולהתפוררות העם היהודי והמדינה היהודית.

הסיבה לכך היא שהיהודי שונא-עצמו, שהפנים את דעותיו של "הזולת" על עצמו, מנסה להיות יותר ויותר כמו "הזולת" הזה, ולהזדהות אתו, עם ערכיו ועם האינטרסים שלו. ואז, בהמשך, הוא משליך את ההיבטים הדחויים (הסטריאוטיפים) של עצמו, כיהודי, על אחת מתת-הקבוצות המוגדרות בעמו, כמו למשל עולים חדשים, דתיים או ציונים, ומייחס להם את התכונות הלא-רצויות. אלא שבהתנהגותו זו הוא לא רק מדביק את ההיבטים הפסולים האלה לחברה בכללותה, אלא גם מחליש את התרבות ואת הזהות היהודית בדרך כלל. יתר על כן, אם אנשי הקבוצה שהפכה עכשיו שעיר לעזאזל רואים ביהודי השונא את עצמו (בין שהוא "פפרי", "אינטליגנציה", איש שמאל, וכד'), אדם המשתייך לקבוצה שרצוי לחבור אליה, או קבוצה שאת חסדיה הם מבקשים, הם עלולים לנסות להיות כמוהו, וישליכו את ה"שלילי" על תת-קבוצה אחרת, וחוזר חלילה, עד אין סוף.

יתר על כן, יהודים שונאי-עצמם המדביקים ליהודים אחרים תוויות שליליות, המפחיתות מערכם, מנציחים את התירוץ לשנאה כלפי כל העם היהודי, ומספקים חלק מן הדלק ומן הסטריאוטיפים לשנאה זו. יהודי גרמניה, למשל, נידו את ה"אוקסט יונדה". יהודי מזרח אירופה, אנשי "היישוב", גלגו על ה"פרענקים", ויהודי אמריקה לעגו בימי מלחמת-העולם השנייה ל"ירוקים", הם הפליטים – החדשים זה מקרוב באו שהצליחו להימלט מציפורניו של היטלר ועדיין לא השתחררו מלבושם, משפתם ומהרגליהם (כן, כך היה אז).

התהליך תואר היטב בספרו של סנדר גילמן, *Jewish Self-Hatred*.¹² גם הוא רואה בשנאה העצמית פועל-יוצא של הזדהות היהודי עם סטריאוטיפים שהושלכו עליו על-ידי מה שהוא מכנה "קבוצת ההתייחסות". אחרי שהיהודי אימץ אותם לעצמו, הוא חוזר ומשליך אותם לעבר תת-קבוצה אחרת בתוך עמו. יש בכך כדי להסביר, כמובן, חלק מהדעות הקדומות ההרסניות הנפוצות שהיינו עדים להן בעבר, ושהוזכרו לעיל.

גילמן מציין גם נקודה חשובה ומעניינת מאוד: היהודים המקבלים על עצמם את הסטריאוטיפים של קבוצת ההתייחסות ואחר כך מנסים להכחישם ולעקור אותם מתוכם, מוכיחים בעצם לאנטישמים שהסטריאוטיפים האלה נכונים. יתר על כן, יהודי שונא-עצמו המשליך היבטים שליליים כאלה על יהודי אחר, לעולם לא יוכל להשיג את מטרתו: להיות מקובל, מפני שבסופו של דבר, ה"אחר" האנטישמי יאמין שהיהודי שונא-עצמו למעשה אינו טוב יותר מהיהודי שבו הטיל דופי זה עתה.

בישראל אנו נתקלים בשנאה עצמית יהודית לא רק ברמת המיקרו האישית, אלא גם ברמת המקרו, הלאומית. השאיפה להיות "כמו הגויים" באה לידי ביטוי במאמצים שונים לאמץ הליכות נכריות, תרבות נכרית ואפילו שפה זרה. אנו רואים יותר ויותר תוויות על מוצרים, שלטי חנויות וכדומה, בשפות לועזיות ובכתיב לועזי, ועדים למאמצים שלא ייאמנו מצד ישראלים לדבר בשפות זרות, ובייחוד באנגלית (אפילו בכלי-התקשורת). אין מנוס מן המסקנה שצריך לאשש מחדש את הישגיו של אליעזר בן-יהודה ולהקים אותם לתחייה.

⁹ הארץ, 15 בנובמבר 1996.

¹⁰ ירושלים, מאי 1993.

¹¹ משה צימרמן, קול תל-אביב, 25 באפריל 1995.

¹² The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1986.

יש להדגיש שהצורך להכחיש מאפיינים יהודיים מסורתיים הוא צורך שהניע את היהודי הישראלי שונא- עצמו להטיל דופי בתת-הקבוצות "היהודיות" ביותר. וכך אנו עדים להשמצת "הדתיים", "החרדים" ו"המתנחלים", המציבים לא רק אתגר ומצביעים על החולשות של היהודי שונא-עצמו, אלא ממשכים גם לדגול בכל הדברים שיהודים ישראלים אלה, "המודרניים" יותר, למדו מפי האנטישמים שאינם מקובלים. התופעה התפשטה עד כדי כך שהיא מקיפה כבר לא רק ענייני דת ותרבות יהודית מסורתית, אלא גם את הציונות עצמה. כך הגיעו רבים לעידן ה"פוסט-ציונות".

הדוגמאות להשמצה מסוג זה רבות מספור. יעקב שרת, בנו של שר-החוץ הראשון של ישראל וראש-ממשלתה השני, כותב כי:

עובדה היסטורית היא שבמשך שנות המפעל הציוני... העובדות נקבעו ונקבעות בשטח... על-ידי כל הצעדים האלימים והבלתי-מרוסנים... של היהודים... וכל זה על רקע חיי היומיום של הישראלי הרוויים נקמנות, פרי המסורת הדתית, הגטואיסטית והכיתתית... המבוססת על טיפוח דחפים פרימיטיביים, ספוגי נקמה.¹³

דוגמה מאלפת נוספת מצויה בכתביו של עמוס עוז, שתיאר את המתנחלים כך:

כת משיחית, אטומה ואכזרית... פושעים נגד האנושות, סדיסטים, פוגרומיסטים ורוצחים, שהגיחה מתוך פינה אפלה של היהדות... מתוך מרתפי התבהמות וסיאוב... על מנת להשליט פולחן דמים צמא ומטורף...¹⁴

מובאות אלה, ודומות להן, ממחישות באיזו מידה הטמיעו יהודים אלה את השנאות ואת הדעות הקדומות של "האחר" והפנו אותן בארסיות לעבר קבוצות של אחיהם הנחשבים בעיניהם למטרות לגיטימיות (בקנה אחד עם התהליך הידוע המשותף לכל גזענות ודעה קדומה). אבל הן גם ממחישות את טיב החומר המושלך, המגדיר את המשלך טוב יותר מאשר את נשוא הגידופים שלו (השעיר לעזאזל). טיב ההשלכות האלה מזעזע ומפחיד גם יחד. אפרים קישון עמד, בדרכו הבוחנת, על ההשלכות של השנאה העצמית, ובמאמר שעסק בסטירה שהופיעה בזמן האחרון בטלוויזיה, כתב:

מאחורי הרדיפה אחרי רייטינג מסתתרת מידה לא מבוטלת של שנאה עצמית, המורשת העצובה של עם... שהתעטף בהאשמות כוזבות של רודפיו.

והוא ממשיך וטוען כי:

גם הקנאה ממלאה תפקיד בכרוסם העצמי הזה הרווח בין הנאורים... הקנאה שהבזים לארצם מפנים לעבר המאמינים בה, ושעדיין מתייחסים ליהדות ברצינות.¹⁵

אבל השמאלן הישראלי המצוי למד להסתייג מתת-

קבוצות אלה בעמו לא רק מפי האנטישמים בעולם, אלא גם מפי היהודים האמריקניים האנטי-ישראליים הארסיים מעבר לים, שהתרגלו להתייחס לישראל וליהודי ישראל כמו אל קבוצה חיצונית שאפשר להשליך עליה את כל השנאה העצמית שלהם. אחת הדוגמאות הבולטות לתופעה זו הופיעה בעיתון קנדי, שרבים מחברי מועצת המערכת שלו הם יהודים. העיתון קבע כי: "הציונות היא תפיסה זרה ששום בן תרבות אינו יכול לדגול בה..."¹⁶

גילמן רואה בתחושות אנטי-ישראליות ארסיות אלה (כמו למשל של וודי אלן), השלכה של שנאה עצמית, שהקמת מדינת ישראל אפשרה אותה. הדבר מאפשר לנו לראות בכל התנועות האנטי-ישראליות והפרו-ערביות באמריקה ובישראל (כמו "נשים בשחור", "יש גבול", "תיקון" ודומיהן), ביטויים לשנאה עצמית זו. ישראל מצויה, אם כן, בעיצומה של סחרחרת קטלנית, כשיהודים אמריקניים משליכים עליה כל מה שמטיחים בהם האנטישמים בעולם והופכים אותה לשעיר לעזאזל. כך הם מלבים את השנאה העצמית בישראל גופא, וזו עלולה להוביל בסופו של דבר להרס (עצמי).

אפשר שניתוח זה יסייע לנו להשיב על השאלה הנשאלת לעתים קרובות מדוע רבים כל כך ה"אינטלקטואלים" והמשכילים ודומיהם בשמאל, מדוע הם פרו-ערבים וכדומה, ומדוע אינם מוכנים לנקוט עמדה ציונית, פרו-ישראלית ופרו-יהודית ולקדם אותה (אך ודאי שלא כולם. למעשה, רבים מהם, כמו למשל "פרופסורים למען חוסן מדיני וכלכלי", הם בפירוש אנשי המחנה הלאומי).

סבורתני שיש לכך הסבר כפול. ראשית, שנאה עצמית היא ביסודה פועל-יוצא של הזדהות עם "האחר" ושאיפה להיות כמוהו, של השלמה עם התפיסה השלילית שלו לגבי יהודים, ושל ניסיון להיות מקובלים אם יהיו כמוהו. זה מה שקורה, כמובן, תוך כדי השאיפה להיות מה שמכונה "פוליטיקלי קורקט", והיא בנויה על העדר זהות יהודית מוצקה ומשולבת. רבים בעולם האקדמי שואפים להיות מקובלים על עמיתיהם בחוץ-לארץ, רוצים להיות מה שנחשב על-ידי האנטישמים ל"פוליטיקלי קורקט", ומשתוקקים לאבד את זהותם היהודית, בתמורה להיטמעות בקהילה האקדמית הבינלאומית. הם שואפים, יותר מכל אדם אחר, להיות "אזרחי העולם", וכך הם תמיד בין הראשונים להיכנע לתהליך השנאה העצמית ולפתח פנטזיות אוטופיות של מקובלות, של "עולם אחד" שבו יתפסו מקום נכבד. יש לציין גם שלמרבית האירוניה, בשעה שהם מקדמים ומטפחים את הלאומנות ואת הפרטיקולריזם של הערבים, הם כופרים בלאומיות ובזהות היהודית-ישראלית. גם הם נופלים קרבן למשאלות-לב מגוחכות, כמו זו של פרס ב"מזרח התיכון החדש" שלו (לאור הני"ל, אני זוכרת אחדים מאלה שהשתתפו בוועידה בינלאומית באוקלנד, ניו-זילנד, ושלמרות שהיו יהודים והתעניינו במה שהיה לנציגי ישראל לומר, פשוט "הרימו רגליים" והסתלקו ברגע שראו מישהו מתקרב, מחשש שיוהו כיהודים ויכתמו).

שנית, עובדה שדווקא הפסידו-אינטלקטואלים, הסופרים, האקדמאים היהודים ודומיהם, אשר נמצאים יותר במגע עם "האחרים", והם גם המודעים ביותר לסטיגמות שהם משליכים על היהודים, אנשים אלה ניצבים

¹³ מדינת ישראל אינה קיימת, הוצ' תשר, 1988, עמ' 17.

¹⁴ ידיעות אחרונות, 8 ביוני 1989.

¹⁵ ג'רוזלם פוסט, 8 בינואר 1997.

¹⁶ McGill Daily, 15 במרץ 1993.

בפני הצ'ריר (דיסוננס) הטבוע בהחלטה אם עובדות אלה ישימות לגביהם, והם שצריכים להחליט אם לדחות את העובדות האלה לגבי עצמם ולהיות "טובים יותר" – טובים יותר מאחיהם, כלומר, "יהודים לבנים". בסיכומי של דבר, אנשים אלה מודעים יותר להאשמות המוטחות ביהודים, וגם משתדלים יותר להימלט מ"מגבלות" ההשתייכות לעם היהודי על מנת להיות מקובלים על הקהילה הבינלאומית, "האוניברסלית".

הפסידו-אינטלקטואלים האלה, אקדמאים, אמנים וסופרים, הם גם האנשים הנפגעים ביותר מהשנאה העצמית החולנית. יגאל תומרקין, הכריז, למשל, כי "...המחנכים האמיתיים הם כהנא, רפול וגנדי. התרומה האמיתית שלי תהיה אם אקח תת-מקלע במקום עט ועיפרון, ואהרוג אותם".¹⁷

העובדה שהתהליך שתואר לעיל "פועל", והוא ממאיר ביותר, מוכחת עכשיו – לדעתי – מן השחיקה בעמדותיהם של רבים מאנשי הימין, שהחלו להיות "בעד" המשך "תהליך אוסלו", בצורה זו או אחרת, ו"לתת לו סיכוי", בלשון העם. אני סבורה שאנשי ימין לשעבר אלה לא החלו לפתע להאמין שהסכמי אוסלו הם הסכמים טובים לישראל, או שפתאום החלו לתת אמון בערפאת, או שהחלו להאמין שהערבים רוצים באמת בשלום. אני טוענת שהם הושפעו מההשמצות הבלתי-פוסקות מצד השמאל, מהביזוי הבלתי-פוסק ומהדה-לגיטימציה, מהצגתם כשעירים לעזאזל ומהדבקת תוויות על מצחם ללא הרף, עד שבשלב מסוים נשחקו, והחלו לרצות להתנתק מ"הקיצוניים", מ"המתנחלים" ומהשוליים (השמאל ובעלי-בריתם הצליחו בכך מאוד, ולא במקרה), לדעתי. קיימות ראיות למכביר שהשמאל משתמש באחדות מהשיטות התכליתיות ביותר שפותחו על-ידי פסיכולוגים חברתיים, ושהם נעזרים ביועצים המנחים ומדריכים אותם). עכשיו גם אנשי ימין אלה רוצים להצטייר כאוהבי שלום, סבירים והגיוניים, ולא משיחיים וקיצוניים. הם רוצים להיראות "נאורים", ואז להצביע על אלה הנראים בעיניהם עכשיו "קיצוניים", ולהטיח בהם אשמה.

המצב שונה לחלוטין אצל יהודים רבים, וביניהם הקהילות הדתיות המסוגרות, שאינם יודעים מה אומרים עליהם, וכלל לא אכפת להם. אין להם סיבות לדחות היבטים שונים בנוגע לעצמם, מפני שאין להם סיבות למצוא חן בעיני קבוצת התייחסות אנטישמית כלשהי. הם אינם זקוקים לאישור של מאן דהו, ואינם רואים צורך למצוא חן בעיני הערבים, ארצות-הברית, האירופים או השמאל הישראלי. הם מה שהם, והם מתכוונים להישאר כאלה. כמוהם גם המתנחלים, וכמוהם אחדים מעולי תימן לשעבר וקבוצות אחרות, וכמוהם גם ישראלים בריאים, גאים ופטריוטיים.

עובדה היא, כמובן, שהבריאים פסיכולוגית מוגנים מפני נפילה למעגל הקסמים. אדם שיש לו זהות ועצמיות, המודע

למי שהוא וגאה בכך, המושרש בתרבותו, במסורתו, בעמו ובארצו, מחוסן יחסית מפני מניפולציות סמויות של "אחרים", ואינו מושפע מאמות-המידה שהאחר היה רוצה להכתיב. אדם שאינו רוצה להיות ככל הגויים, אינו מתקשה להישאר יהודי, ציוני, וחבר נאמן וגאה בקהילה היהודית-ישראלית. הפגיע הוא החלש, השולי, חסר הזהות והביטחון.

ודאי שישנן דרכים להתמודד עם התהליך הבוגדני הזה, והוראה המדגישה תרבות והיסטוריה יהודית, פטריוטיזם, נאמנות, היא בין הדרכים האלה. אולם קשה להגשים זאת, כאשר רבים כל כך בממסד החינוכי בישראל עיוותו את תפקידיהם והתנערו מאחריותם, ובמקום לחנך את הצעירים להיות אזרחים נאמנים, פטריוטיים ומחויבים, הם שוטפים את מוחם בתורות "פוליטיקלי קורקט" עכשוויות, ומלמדים "דמוקרטיה" יותר מאשר ציונות או יהדות. אחת הדוגמאות העולות בזיכרון היא התשובה שהשיב מי שהיה אז שר-החינוך בממשלת ישראל, כאשר נשאל מדוע אין הילדים היהודים שרים מדי בוקר את ההמנון הלאומי, כשם ששרים הילדים האמריקניים את ההמנון שלהם. כבוד השר השיב: "שוביניזם!" (יצחק נבון, בשיחה פרטית).

גילמן, ששאב את החומר לספרו מניתוח ספרות וסופרים יהודיים, מצטט את ג'ורג' אליוט ששרטה בספרה הנהדר **דינאל דירונדה** תמונה בלתי-נשכחת של יהודי המנסה לרצות את הגויים באמצעות שנהא עצמית. היא כתבה על יהודים "החייבים להלך בין האומות ולהודות ביהדותם, ולשאת על שפתותיהם מילים שפירושן 'הלוואי ולא הייתי נולד כיהודי. אני מתכחש לכל קשר לסבלו הממושך של הגזע שלי, ואני אעלה על הגויים בלגלוג שלי על התבדלותנו'. היהודי שונא-עצמו מלגלג על הכול". אפשר לראות דוגמאות כאלה מדי שבוע בתכנית "פופוליטיקה", ולא רק שם. אין חדש תחת השמש.

הצורך הזה להתנתק מן הקשר אל סבלו הממושך של עמנו ולהתכחש לו אינו עניין של היסטוריה, אלא עניין שוטף ועכשווי. מכאן נובעת, למשל, התנגדותם העזה של חוגים פוליטיים ו"חינוכיים" להשתתפותם של בני נוער מישראל ב"מצעד החיים", פן יובילו הביקורים באתרי השואה להזדהות גדולה מדי עם העם היהודי, עם ההיסטוריה היהודית ועם הכאב היהודי. שולמית אלוני ניצבה בזמנה בחוד החנית של ההתנגדות למצעדים אלה, בדיוק מסיבות אלה. גם האוניברסיטה העברית לא אפשרה לסטודנטים שלה להשתתף במצעדים, והטילה מגבלות קשות ואכזריות.

יש גם כאלה המזדרזים להיות ראשונים להפנות את תשומת-הלב לסבלם של אויבינו, ומגלים רגישות לכל פגיעה, ממשית או מדומה, בערבים. אבל הם חשים מאוימים מן האפשרות שהנוער היהודי יגלה אהדה לעמו שלו. הם שכחו את החשיבות של "התמרמרות צודקת" – ההתמרמרות שז'ורז' סאנד קראה להביע בתגובה לרשע.

אבחון מגמה זו, להתנער מההיסטוריה היהודית, מניע אותנו לומר במפורש מה שהיה עד כה סמוי; הווי אומר, את הסלידה העמוקה, והנפוצה יחסית, השוררת בימינו מפני נטילת אחריות לקיום היהודי, לתפקידיו של היהודי ולנטל המוטל עליו. קיימת התנגדות פנימית רבה לא רק

¹⁷ **חדשות**, 28 בספטמבר 1988.

¹⁸ ראה את מאמרי **בנתיב**, 2/95, שם.

שמשהו פקפק בזכותה של צרפת, למשל, או אפילו של גרמניה, "להתקיים". ישנם כוחות "מאזנים", וישנם החשדות המנקרים שמא העונש הזה היה בכל זאת הולם, מסיבה זו או אחרת.²⁰

"האישיות הסמכותית"

פני שניים, לא נוכל להימנע מדיון בסוג האישיות הנוטה ביותר להתנהג לפי דעות קדומות, כלומר, סוג האישיות הנוטה ביותר להחזיק בהן, מכיוון שתהליך הדבקת התוויות לזולת וביזויו מיוחד לכל הדעות הקדומות. סוג אישיות זה זוהה אחרי מלחמת-העולם השנייה על-ידי קבוצת פסיכולוגים אירופים פליטים, בעקבות ניסיונם להבין את הטראומה הזאת. הם כינו אותו כ"אישיות סמכותית".²¹

אישיות מסוג זה, המאופיינת בדעות קדומות ובשנאת קבוצות אחרות ומבליטה אותן, אגב – תופעה הנפוצה בקרב ערבים ובקרב גרמנים – אינה זרה לגמרי גם ליהודים. תכונותיה הבולטות הן "כניעה לסמכות" – ההכנעה, הוויתור וההכפפה למי שנתפס כבעל שררה וסמכות, ובה בעת גם "תוקפנות סמכותית", שהיא הנכונות להתנפל על מי שנתפס כחלש ונחות, לנדונו ולהפוך אותו לשעיר לעזאזל (והוא גם מוגדר כשעיר לעזאזל על-ידי בעלי השררה והסמכות). אישיות מסוג זה מאופיינת גם במה שידוע כ"אנטי-הפנמה", חוסר נכונות לקלוט רעיונות חדשים או מידע חדש. אלה הם האנשים ש"כבר גיבשו דעה ולא רוצים שיבלבלו אותם עם עובדות". אנשים כאלה מתרשמים מאוד מבעלי שררה וסמכות ואינם מרשים לעצמם להתייבב נגדם. האו"ם, ארצות-הברית ואנשים מסוימים, בעלי כריזמה ודמגוגיה סמכותית דעתנית, למשל, נתפסים בעיניהם כבני-סמך שראוי להקשיב להם. כך יכולים, למשל, אנשים שליליים כמו ישעיהו לייבוביץ' להפוך לאילי השמאל, חרף השנאה העצמית שהפגינו, ואולי בגללה. זה, בדברו על המתנחלים, אמר:

לרוצחים מצדו השני של הקו הירוק... יש נשק. לכן אני קורא לכם לקחת רובים. צאו נגדם ברובים לפני שהם יכניסו אתכם למחנות ריכוז כמו כלבים מצורעים...²²

אישיות סמכותית אינה מתעניינת בעובדות העולות לסתור את דעותיה, ומשליכה את כל נטיותיה הבלתי מקובלות על מי שהוגדר כשעיר לעזאזל נוח, ואז מענישים אותו מפני שיש לו תכונות כאלה. השמאל משליך אפוא על הימין שנאה, פשיזם, עמדות לא-דמוקרטיות ושאיפה לאכופ את רצונו על הזולת, אלימות, וכדומה, תכונות השוררות אצלו, ואחר כך מאשים את הימין משום שיש לו תכונות כאלה.

אפשר לנסות ולסכם אפוא שעם התפשטות התופעה של "אישיות סמכותית" גם בקרב העם היהודי, המלווה

למסורת אבותינו ולמנהגיהם, אלא גם לעצם הרעיון של "עם בחירה", של ייחוד, של היותנו "טובים יותר".¹⁸ קיים אפילו צורך להתכחש לתחומי עליונות אמיתיים, לכישרונות מקוריים ולמוסריות העדיפה של היהודים, בהשוואה לאחרים.

אחת הדוגמאות להתנגדות זו, הטומנת בחובה גם שנאה עצמית סמויה, מצויה בדבריה של שולמית אלוני, כאשר דיברה על ממשלת הליכוד דאז:

... תקופה של לאומנות פשיסטית המאופיינת בפופוליזם אכזרי... בשם נצחיותו של העם ובשם שליחותו האלוהית... המונעת רק על-ידי כור ההיתוך של לאומנות מיסטית ותוקפנית שבמרכזה רעיון העם הנבחר, ושאיפות ההתפשטות הטריטוריאלית.¹⁹

לא יהיה זה בלתי-מציאותי לשער שהיא היתה מייחסת את הדברים גם לממשלת הליכוד הנוכחית.

את העובדה שאנו עשויים להיות נבונים יותר, טובים יותר וחזקים יותר יש להכחיש, לא רק בדיבורים, אלא במעשים. אנו חייבים אפוא לבקר את עצמנו קשות, לחשוף את ליקוינו ותחלואינו ולהבליט אותם, לזלזל בהישגינו ולבלום את כוחנו. איננו יכולים להרשות לעצמנו להיות מנצחים, אלא רק קרבנות. רבים מדי התרגלו לראות ביהודי קרבן, חלש, תלוי ונזקק, ומצפים לראות אותו כך גם בימינו.

ישראל מנצחת, חזקה, עצמאית ו"חצופה", מעוררת תחושת אי-נוחות הנובעת ממערכת לא-מאוזנת, ומציפיות שנכזבו. לא רק לא-יהודים, גם יהודים מסתייגים מ"היהירות" של הצבר ומה"חוצפה" של הישראלי. יהודים כאלה, ולא כולם נמצאים בחוץ-לארץ, סבורים שהולם ומתאים יותר שמעמדם של היהודים ושל הישראלים יהיה נחות יותר, שיהיו צנועים וחולקי-כבוד, ושיבינו שאחרי ככלות הכול, הם נחותים... לא-יהודים ויהודים כאלה, סבורים ש"הולם" ומתאים לעם היהודי לכפוף עצמו לרצונם של אחרים, ושבילתי הולם כשישראל עומדת על דעתה.

וכך אנו מגיעים למצב שבו "טרנספר" של יהודים מבתיהם ומנחלתם הוא דבר שאפשר להשלים עמו, ואולי אף רצוי, אבל צריך להתנגד בקול-קולות לטרנספר אפשרי של ערבים. "יודנריין" היא תופעה מובנת, ואולי אפילו מצב עניינים רצוי, אבל מדינה יהודית ללא ערבים נתפסת כ"מדינה גזענית", מנודה ומקוללת.

היהודי כקרבן, כנרדף וכאדם מופלה לרעה, ללא זכויות או סעד משפטי, הולם מה שנראה עדיין בעיני רבים כמצב עניינים מאוזן ו"ראוי". יהודי מנצח, סמכותי, התובע בעלות על מולדתו וסמכות שיפוט על תושביה, נתפס כמי שמפר כלל סמוי כלשהו, ומערער את האיזון של איו מערכת בלתי-מוגדרת.

אבל הבעיה עמוקה עוד יותר. גורם נוסף, ממאיר אולי עוד יותר במניעת עמדה בריאה, דעתנית, של "עמידה על זכות החיים", הוא במידה רבה תוצאת השואה, לדעתני. סברותני ששאלת "זכותה של ישראל להתקיים" הועלתה בעקבות השואה, מפני שהשואה הציבה סימן שאלה גדול על המשך קיומו של העם היהודי. עד היום טרם שמענו

¹⁹ פוליטיקה, 10/87.

²⁰ ראה מאמרי בנתיב 96, 3, שם.

²¹ Adorno, T.W. et al., *The Authoritarian Personality* (New York: Harper, 1950).

²² הארץ, 27 בספטמבר 1985.

בהדחקה מוגזמת ובנטייה להתכחש, לא זו בלבד שצומחת אצלנו קבוצה גדולה של אנשים שאינם יכולים, ואינם רוצים לראות את המציאות, אלא שהם מעדיפים לחיות עם האשליות שהם משליכים. קבוצה זו כופפת ראש לפני הדעות הקדומות וההשקפות של "האחרים" ומזדהה אתן, ומשליכה אותן על תת-קבוצות אחרות בעמה, ואז יש לה נימוק משכנע להפוך

את אלה לשעירים לעזאזל, והיא משחררת את התוקפנות הכמוסה שלה כלפיהם. ברי שהגורמים שנדונו לעיל אינם מוציאים זה את זה, וקשרי-הגומלין ביניהם מחזקים כל אחד ואחד מהם, ואת כולם. ישראל והישראלים צריכים עדיין לעבור דרך ארוכה ומייגעת במעלה תהר כדי להגיע אל ההיגיון ואל הביטחון ■

אבחון פתולוגיות אצל יהודים דומה לנטילת כוס מים מאגם. לפי-כך ההיגד "פתולוגיה יהודית" הוא טאוטולוגיה בדומה ל"מים רטובים".

וילחם רייך